

પ્રકરણ

૬

હું પરમાત્મા હું

શિક્ષાંત હૃદયગત ન થવાના કારણો

◆ પ્રકરણની રૂપરેખા

❖ પ્રાસ્તાવિક

૧. તત્ત્વજ્ઞાનના સિક્ષાંતો હૃદયગત ન

થવાના મુખ્ય કારણો

૧. સ્વરંધ
૨. આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા
૩. દેવગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ

□ અંચલિકા

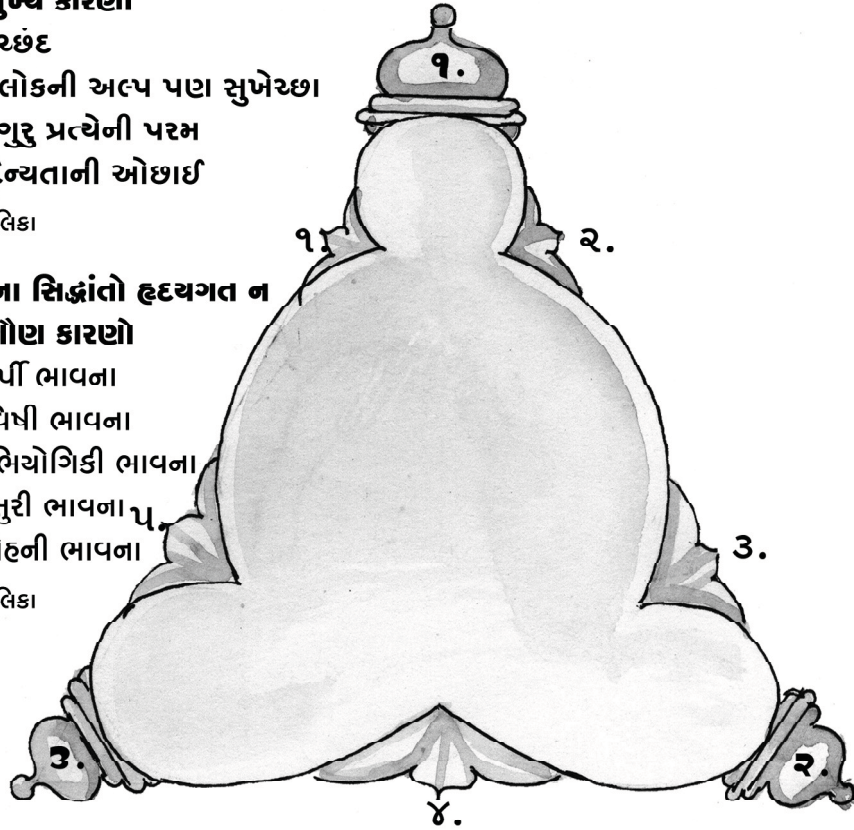
૨. તત્ત્વજ્ઞાનના સિક્ષાંતો હૃદયગત ન

થવાના ગૌણ કારણો

૧. કાંદર્પી ભાવના
૨. કેલ્વિષી ભાવના
૩. આભિચોગિડી ભાવના
૪. આસુરી ભાવના
૫. સંમોહની ભાવના

□ અંચલિકા

❖ ઉપસંહાર

પ્રકરણ : ૬

‘હું પરમાત્મા છું’

હૃદયગત ન થવાનાં કારણો બતાવતાં

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનાં કેટલાંક પદો

(હરિગીત)

ત્યાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, યાત્ર ન લેને જ્ઞાન,
આટલે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે બિજ ભાન.
સોઠે જીવ સ્વચ્છંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ,
પાત્યા એમ અનંત છે, ભ્રામ્યું જિલ બિદોષ.
પ્રવ્યક્ત સદ્ગુણ વોગમાં, વર્તે દષ્ટિ વિમુખ,
અસદ્ગુણને દઢ કરે, બિજમાનાર્થે મુખ્ય.
આટલા બિજયલય ગ્રહે, માત્ર શાઉહલી માંય,
બોપે સદ્વ્યવહારને, સાદા સર્હલ યાત્ર.
બાંહે કષાય ઊપશાંતલા, બાંહે અંતર તૈરાગ્ય,
સરળપણું ન મદ્યસ્થલા, એ મતાર્થે દુર્ભાગ્ય.

ભાવાર્થ : ‘હું પરમાત્મા છું’ જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે ત્યાગ અને વૈરાગ્ય જરૂરી હોય છે. ત્યાગ-વૈરાગ્ય વિના પોતાના પરમાત્મસ્વભાવનું ભાન ન થાય. પણ જે જીવ ત્યાગ-વૈરાગ્યમાં જ રોકાઈ જાય છે અને તેનો ઉપયોગ તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરી પોતાનાં પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખવા માટે કરતો નથી તો તે જીવ પોતાનું ભાન ભૂલેલો છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થવાનું મુખ્ય અને મૂળ કારણ પોતાનો સ્વચ્છંદ છે. જો જીવ પોતાના સ્વચ્છંદને ટાળે તો તે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખપણ કરી તેવી પરમાત્મદશા અવશ્ય પ્રગટ કરે. આ રીતે સ્વચ્છંદ ટાળીને અનંત જીવોએ પોતાની પરમાત્મદશા પ્રગટ કરી છે, તેમ નિર્દોષ જિનેન્દ્ર ભગવાનનું વચન છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા સાક્ષાત્ સદ્ગુણનો સમાગમ કાર્યકારી છે. આ જીવને ઘણી વખત આવા સદ્ગુણો યોગ પ્રાપ્ત થવા છતાં જીવ તેની ઠરકાર કરતો નથી અને તેનાથી વિમુખ વર્તે છે અને મુખ્યપણે પોતાની મોટાઈ ખાતર કુણુની જ સર્વ પ્રકારે સેવા કરી તેને જ અનુસરે છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ એવું ઠક્ત શબ્દોમાં કથન કર્યા કરે છે અને તે સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટેનો સાચો પુરુષાર્થ કરતો નથી કે સમજણપૂર્વક કષાયની મંદતા પણ કરતો નથી તેથી તે સાધન વગરનો યાત્ર છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થવાનું એક કારણ પોતાનો જ પક્ષ કે મત સાચો એવો દુરાગ્રહ છે. આવા દુરાગ્રહી એટલે કે મતાર્થી જીવના મિથ્યાત્વ-રાગાદિ કષાય ઉપશાંત હોતા નથી. તેના અંતરમાં ઉદાસીનતા હોતી નથી. તેનામાં સરળતા અને પક્ષપાત રહિતપણું હોતું નથી. આ બધું મતાર્થી જીવની માઠી દશા સૂચવે છે.

(આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૭, ૧૫, ૨૬, ૨૯, ૩૨)

ભાવે જિનાવર પૂજાએ, ભાવે ઠીજે ઘાન;
ભાવે ભાવના ભાવીએ, ભાવે કેવળજ્ઞાન.

ભાવાર્થ : તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થાય તો તેનું કારણ પોતાની જ ખોટી ભાવના હોય છે. કેમ કે, જે કાંઈ થાય છે તે પોતાની ભાવના અનુસાર જ હોય છે. જિનાવરને પૂજાએ કે ઘાન આપીએ તેમાં ક્રિયાનું મહત્ત્વ નથી પણ પોતાની ભાવનાનું જ મહત્ત્વ હોય છે અને તેનું જ ફળ આવે છે. તેથી પોતાની ભાવના હંમેશાં ઉલ્કૃષ્ટ રાખો. હૃદયપૂર્વકની ભાવના ભાવવાથી ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત થાય છે અને તેના ફળમાં પરમાત્મપદ એટલે કે કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. (બોધામૃત : પાનું ૭૩માંથી)

તત્ત્વજ્ઞાનનો કોઈ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થાય તો તેનું કારણ પોતાની ભાવનાની જ ખામી છે. ચૈતન્યને ચૈતન્યમાંથી પરિણમેલી ભાવના એટલે કે રાગ-દ્વેષમાંથી નહિ ઊગેલી ભાવના – એવી યથાર્થ ભાવના હોય તો તે ભાવના ફળ્યે જ છૂટકો. ચૈતન્યની ભાવના કદી નિષ્ફળ જતી નથી, સફળ

જ થાય છે. ચૈતન્યના પરિણામની સાથે કુદરત બંધાયેલી છે – એવો જ વસ્તુનો સ્વભાવ છે.

પોતાની જે પ્રકારની ભાવના હોય તે પ્રકારે પોતાનો પુરુષાર્થ પ્રવર્તે છે. ચૈતન્યમાંથી પરિણમેલી આત્મહિતની ભાવના હોય તો આત્મલક્ષી સવળો પુરુષાર્થ પ્રવર્તે છે અને રાગદ્વેષમાંથી ઊગેલી સંસાર સંબંધી ભાવના હોય તો પરલક્ષી અવળો પુરુષાર્થ પ્રવર્તે છે. આત્મલક્ષી સવળા પુરુષાર્થનું સવળું ફળ હંમેશાં આવે જ છે. કેમ કે, આત્મલક્ષી સ્વભાવ-સન્મુખતાનો પુરુષાર્થ પોતાના આત્મ-હિતના કાર્ય માટે ઉપાદાન કારણ હોય છે. ઉપાદાન કારણ અનુસારનું કાર્ય થાય જ છે અને તેથી આત્મહિતમાં આગળ વધી શકાય છે. તેથી આત્મહિતની ભાવના અને તે અનુસારનો પુરુષાર્થ હંમેશાં સફળ જ થાય છે.

તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સિદ્ધાંતો સમજવાની રુચિ અને રસ હોય તો તે આત્મહિતની ભાવના છે. તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સિદ્ધાંતો સમજવાની જરૂરિયાત ન જણાય, તેનું પ્રયોજન જ ન ભાસે, તેનું મહત્ત્વ ન સમજાય, તેના પ્રત્યેનું લક્ષ જ ન હોય તો આત્મહિતની ભાવના જ નથી. આત્મહિતની યથાર્થ ભાવના વિના આત્મલક્ષી સ્વભાવ-સન્મુખતાનો સવળો પુરુષાર્થ નથી અને આવા પુરુષાર્થ વિના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થતાં નથી.

જે જીવને સંસારમાં જ ક્યાંક સુખબુદ્ધિ છે, સાંસારિક વિષયોનું આકર્ષણ ઊભું છે, સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાંથી બહાર આવવું ગમતું નથી તેને સંસારનો ખરેખરો ત્રાસ નથી અને તેથી તેને આત્મહિતની ભાવના જ નથી. આત્મહિતની સ્વલક્ષી યથાર્થ ભાવના નથી તેને સંસારસંબંધી પરલક્ષી ^૧કૃત્સિત ભાવના હોય જ છે. અપવિત્ર

કુત્સિત ભાવનાના કારણે તત્ત્વજ્ઞાનના પવિત્ર સિદ્ધાંતો હૃદયગત થતા નથી. અપવિત્ર કુત્સિત ભાવનાની બદબૂ હોય ત્યાં સુધી પવિત્ર સિદ્ધાંતોની ફોરમ હૃદય સુધી પહોંચતી નથી.

આપણી પાસે તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના મહાન સિદ્ધાંતો છે. માર્ગ સાચો મળી ગયો છે. તોપણ આપણી પરિશતિનો

પ્રવાહ તે માર્ગે વળતો નથી. અને પરિશતિનો પ્રવાહ સંસારના માર્ગે જ પ્રવર્તે છે. પરિશતિના પ્રવાહની દિશા સંસારના માર્ગેથી પાછી વાળી આત્મહિતના માર્ગે વાળવાની છે. દિશા બદલશે તો દશા પણ બદલશે. પણ તે માટે આપણી રુચિ અને ભાવનાને બદલવી

પડશે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવા દેતી ખોટી ભાવનાઓ અનેક પ્રકારે હોય છે. આ ખોટી ભાવના અને તેના કારણોને મુખ્ય અને ગૌણ એમ બે પ્રકારમાં વહેંચી શકાય છે. તેથી 'હું પરમાત્મા છું' જેવા તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના કારણોને પણ મુખ્ય અને ગૌણ એમ બે વિભાગમાં દર્શાવી શકાય છે. તે આ રીતે —

૧. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો
૨. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના ગૌણ કારણો

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો

રોકે જીવ સ્વચ્છંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ, પામ્યા એમ અનાંત છે, ભાખ્યું જિભા નિર્દોષ.

ભાવાર્થ : જો જીવ પોતાનો સ્વચ્છંદ મટાકે તો

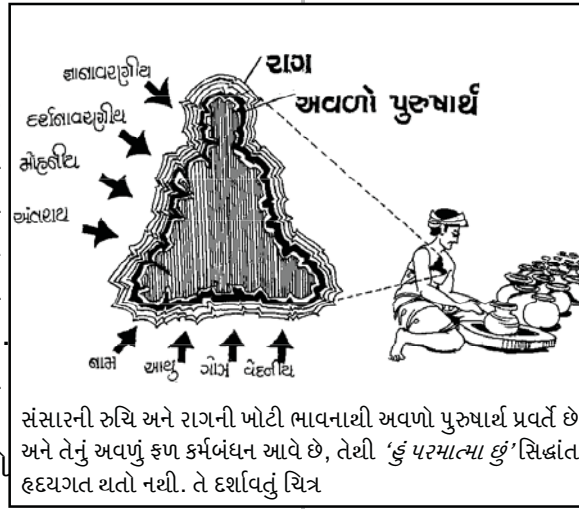
'હું પરમાત્મા છું' જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરીને તેના ફળમાં પરમાત્મદશા એટલે કે મોક્ષપદને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરે છે. આ રીતે અનંત જીવોએ પોતાના પરમાત્મ-સ્વભાવને ઓળખીને પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરી છે. તેમ રાગદ્વેષ વિનાના નિર્દોષ જિન ભગવાનનું કહેવું છે.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર : આત્મસિદ્ધિ-ગાથા ૧૫)

જેના વિના તત્ત્વજ્ઞાનનો

કોઈ પણ સિદ્ધાંત કદાપિ હૃદયગત ન થઈ શકે તેવા કારણને મુખ્ય કારણ કહે છે. તત્ત્વજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થઈ શકવાના મુખ્ય કારણોમાં પણ મુખ્ય જીવનો સ્વચ્છંદ છે. આ સ્વચ્છંદ ટાળીને જ અનંત જીવોએ 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કર્યો છે. અને ત્યાર પછી તેના ફળમાં પરમાત્મદશાની પ્રાપ્તિ પણ કરી છે, તેમ નિર્દોષ જિનેન્દ્ર ભગવાનનું કહેવું છે.

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના કારણો દરેક વ્યક્તિ અનુસાર અલગ અલગ હોઈ શકે છે. પણ સામાન્ય રીતે મુખ્યપણે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ (પત્રાંક-૨૫૪માં) જણાવ્યા અનુસાર ત્રણ કારણો છે. આ કારણો માર્ગપ્રાપ્તિને રોકનારા તરીકે દર્શાવવામાં આવેલા છે.

સંસારની રુચિ અને રાગની ખોટી ભાવનાથી અવળો પુરુષાર્થ પ્રવર્તે છે અને તેનું અવળું ફળ કર્મબંધન આવે છે, તેથી 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંત હૃદયગત થતો નથી. તે દર્શાવતું ચિત્ર

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોનું હૃદયગતપણું એ માર્ગપ્રાપ્તિ જ હોવાથી આ કારણો તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવા માટેના પણ કહી શકાય છે, જે આ પ્રમાણે છે —

૧.૧. સ્વચ્છંદ

૧.૨. આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા

૧.૩. દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની અભાવ

ઉપરોક્ત દરેક બાબતની સમજૂતી આ નીચે આપવામાં આવે છે; જેમાં ક્રમશઃ ૧. વ્યાખ્યા ૨. વ્યાખ્યાની સમજૂતી. ૩ આ બાબત તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતને હૃદયગત થવામાં કઈ રીતે બાધારૂપ છે? ૪. ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવામાં તેની ભૂમિકા ૫. આ દોષને દૂર કરવાનો ઉપાય અને ૬. કોઈ કાવ્યના આધાર સહિતના સારભાગથી સમાપનાનો સમાવેશ છે.

૧.૧. સ્વચ્છંદ

પોતાની મિથ્યા માન્યતાને જ સાચી માનવી અને સાચી વાત કહેનાર દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રના કથનોના પણ મરજી મુજબ અર્થ કસી સ્વેચ્છાચાસી થવું તેને સ્વચ્છંદ કહે છે.

પોતે જ સાચો અને બીજા બધાં ખોટા તેમ માની મનમાની કરવી, દુરાગ્રહ રાખવો, હઠાગ્રહ કરવો તે સઘળું સ્વચ્છંદ છે. સ્વચ્છંદી જીવ તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સિદ્ધાંતોને સમજતો નથી અને તેનું સ્વરૂપ અન્યથા માને છે, આગમ વિરુદ્ધનું આચરણ કરે છે અને ગુરુને પણ ગણકારતો નથી. તે શાસ્ત્રના કથનોનો પોતાની માન્યતા અનુસારનો ‘ચયોચ્છ’ અર્થ કાઢે છે અને પોતાની મિથ્યા માન્યતાને કોઈ પણ રીતે છોડતો નથી.

આ જીવ સંસારમાં રખડે છે, કર્મબંધન પામે છે, અનેક પ્રકારના દુઃખોને નિરંતર ભોગવે છે તો તેનું કારણ પોતાની જ ભૂલ એટલે કે મિથ્યા માન્યતા હોય છે. મનુષ્યની માનસિકતા જ એવી છે કે તે બીજું બધું છોડી શકે છે પણ પોતાની મિથ્યા માન્યતા છોડી શકતો નથી. અને તેનું કારણ તેનો સ્વચ્છંદ છે. મિથ્યા માન્યતારૂપ સ્વચ્છંદ છોડ્યા વિના તત્ત્વજ્ઞાનનો કોઈ પણ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થઈ શકે તે દેખીતું છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે પોતાને પામર માનવાની મિથ્યા માન્યતા અને તે અંગેનો સ્વચ્છંદ છોડવો અનિવાર્ય છે તેથી સ્વચ્છંદ છોડ્યા વિના આ સિદ્ધાંત હૃદયગત થવો અસંભવ છે.

જીવે પોતાનો સ્વચ્છંદ ટાળવો હોય તો પોતાની લગામ અને ગુરુની લગામ એમ બે પ્રકારની લગામ રાખવી જોઈએ. પોતાની લગામથી પોતે વિચારવું જોઈએ કે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હું મારી રીતે સમજું છું પણ તે મને હૃદયગત થતાં નથી કે તેનું કોઈ ફળ દેખાતું નથી. જો મારી માન્યતા સાચી હોય તો આ સંસાર અને તેના દુઃખોનો કોઈ કિનારો આવવો જોઈએ. પણ તેમ થતું નથી. તો મારે નવેસરથી ફરી વિચારણા કરી તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સિદ્ધાંતોની સમજણ કરવી જોઈએ.

ગુરુની લગામ માટે ગુરુ જ્ઞાની છે એમ મારે નક્કી કરવાનું છે. જો ગુરુ જ્ઞાની છે તો ‘પુરુષ પ્રમાણ વચન’ પ્રમાણ એ ન્યાયે મહાપુરુષ જે વાત કરે છે તે પ્રમાણભૂત છે, પરમ સત્ય છે તે મારે સ્વીકારવું જોઈએ. તેમની વાત હું સમજી શકતો નથી તો એમાં મારો જ દોષ છે. વળી સાચી વાત તર્ક અને ન્યાયની કસોટીમાંથી પસાર થઈ શકે તેવી હોય છે. સિદ્ધાંતની સાચી સમજણ હોય તો તે

હૃદયગત પણ થાય છે. તેથી મારે સૌ પ્રથમ મારી માન્યતા એક બાજુ મૂકી દઈને ગુરુ જે કહે છે,, તેની દરેક પ્રકારે પરીક્ષા કરીને તે વાત મારે બેસાડવી જોઈએ. ગુરુના સત્સંગ, ગુરુની કૃપા અને પોતાના પુરુષાર્થથી તે વાત જરૂર બેસે છે.

આ રીતે સ્વચ્છંદ ટાળવા માટે પોતાની લગામ અને ગુરુની લગામ કાર્યકારી છે. તેમાંય ખાસ કરીને ગુરુ મહત્વના છે. પોતે પોતાનો દોષ જોઈ શકતો નથી અને જોઈ શકે તોય પોતાની મિથ્યા માન્યતા પોતાની મેળે મટતી નથી. તે માટે ગુરુની આવશ્યકતા રહે છે. તેથી સ્વચ્છંદ મટાડવા માટે સદ્ગુરુના સત્સંગથી ચઢિયાતી કોઈ ચીજીજ નથી. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના શબ્દોમાં—

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી, સ્વરહંદ તે રોકાય,
અન્ય ઉપાય કર્યા થકી, પ્રાયે બમણો થાય.

ભાવાર્થ : પોતાની મિથ્યા માન્યતાને જ સાચી માનવાનો સ્વચ્છંદ સાક્ષાત્ સદ્ગુરુના સત્સમાગમથી તેમ જ તેમની આજ્ઞા અને ઉપદેશ અનુસાર વર્તવાથી સહેજે ટળે છે. તે સિવાયના બીજા ઉપાય કરવાથી ઘણું કરીને ટળતો નથી અને બમણો થાય છે. (આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૬)

૧.૨. આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા

સંસારમાં ક્યાંય ઊંડે-ઊંડે પણ સુખ ભાસવું તેને આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા કહે છે.

આ જીવનું એક માત્ર પ્રયોજન સુખનું હોય છે. આ સુખ આત્માના મોક્ષ અને મોક્ષમાર્ગમાં હોય છે. અને સંસાર અને તેના માર્ગમાં કદાપિ હોતું નથી. તેમ છતાં આ જીવને સંસારમાં ક્યાંય પણ કિંચિત્ સુખ ભાસે છે તો તે આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા છે.

નરકની પ્રતિકૂળતામાં દુઃખ છે અને તેને બધા સ્વીકારે છે. પણ સ્વર્ગની સાનુકુળતાઓ પણ દુઃખમય જ છે. સઘળો સંસાર એકાંત દુઃખનો જ ^૩દાવાનળ છે. આવું અંતરના ઊંડાણપૂર્વક ન ભાસે અને સંસારમાં ઊંડે ઊંડે પણ ક્યાંક સુખબુદ્ધિ રહી જાય તો તે પણ આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા છે.

પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના સિદ્ધાંતો સંસાર અને તેના દુઃખનો અભાવ કરાવી મોક્ષમાર્ગ અને તેનું સુખ પ્રગટાવવા માટે હોય છે. સંસાર અને મોક્ષનો માર્ગ એકબીજાથી તદ્દન ભિન્ન અને વિરોધી છે. સંસારમાં ક્યાંય પણ સુખબુદ્ધિ હોય ત્યાં સુધી સંસારાર્થીપણું ટળતું નથી અને આત્માર્થીપણું પ્રગટતું નથી. અને આત્માર્થીપણું પ્રગટ્યા વિના આત્મ-સન્મુખતાનો પુરુષાર્થ પ્રવર્તતો નથી. આત્મ-સન્મુખતાના પુરુષાર્થ વિના પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થઈ શકતા નથી. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે સંસારમાં સુખબુદ્ધિનો સમૂળગો અભાવ અત્યંત આવશ્યક છે.

આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા આત્માર્થીપણાની યોગ્યતાને પણ અટકાવનારી છે. પારમાર્થિક માર્ગમાં આગળ વધવા માટે આત્માર્થીપણું અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. આત્માર્થીપણા વિના પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સમજી પણ શકાતા નથી તો હૃદયગત તો કેમ થાય ? ન જ થાય. માટે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા હોય તો તે ટાળવી એકદમ જરૂરી છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવની ઓળખાણ અને સ્વીકાર જરૂરી છે. પોતાનો પરમાત્મસ્વભાવ

પરિપૂર્ણ સુખનો ભંડાર છે અને પોતાનું સુખ પોતાની બહાર સંસારમાં ક્યાંય પણ હોતું નથી. તે બાબત સમજ્યા વિના પરમાત્મસ્વભાવની રુચિ થતી નથી. તેની રુચિ વિના તેની ઓખખાણ થતી નથી. ઓખખાણ વિના સ્વીકાર સંભવતો નથી. તેથી આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે પોતાનું સુખ પોતામાં જ છે અને બહારમાં ક્યાંય નથી તેમ સમજવું જરૂરી છે. એટલે કે આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા ટાળ્યા વિના આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરી શકાતો નથી.

મોક્ષગામી મહાપુરુષો મોટા રાજા-મહારાજાઓ અને ચક્રવર્તી પણ હોય છે. સાંસારિક સઘળી સુવિધાઓ અને સાનુકૂળતાઓ હોવા છતાં તેને ઠોકરે મારીને તેઓ આત્મહિતની સાધના માટે વનજંગલમાં વસવાટ કરે છે. તેઓને સંસારમાં ક્યાંય પણ સુખ ભાસ્યું હોત તો તેઓ આવું ન કરત. તે એમ દર્શાવે છે કે આલોકમાં અલ્પ પણ સુખેચ્છા રાખવા જેવી નથી. કવિ નૈનસુખદાસના શબ્દોમાં—

जो संसार विषे सुख होता तीर्थकर क्यों त्यागै ?
काहे को शिव-साधन करते संजम सौ अनुरागै ?

ભાવાર્થ : જે સંસારમાં ક્યાંય પણ કિંચિત્ પણ સુખ હોય તો જેને સઘળી સાંસારિક સુવિધાઓ છે તેવા તીર્થકર જેવા મહાપુરુષો તેનો ત્યાગ શા માટે કરે ? શા માટે તેઓ સંયમના અનુરાગી થઈ આત્મહિતનું મોક્ષમાર્ગનું સાધન કરે ? તેથી સંસારમાં ક્યાંય સુખ હોતું નથી તેમ નક્કી થાય છે.

(પંડિત નૈનસુખદાસકૃત ‘સંસાર ભાવના’માંથી)

૧.૩. દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમદૈન્યતાની ઓછાઈ દૈન્યતા એટલે દીનતા પૂર્વકની ભક્તિ, સમર્પણતા, વિનય કે શરણાગતિ છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની અંતરના ઊંડાણપૂર્વકની ભક્તિ, આદર સમર્પણતા, પરમ વિનય કે સંપૂર્ણ શરણાગતિની ઓછપને પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ કહે છે.

વીતરાગી સત્દેવ-ગુરુ પ્રત્યે અંતરના ખરા ઉમળકા સહિતની ભક્તિની ઊણપ, આદર-પૂર્વકની સમર્પણતાની ખામી, પરમ વિનયની કચાશ કે સંપૂર્ણ શરણાગતિમાં કોઈક અધૂરપ હોય તો તે દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ છે.

પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોના પ્રવર્તક અને પ્રચારક વીતરાગી દેવ અને ગુરુ હોય છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતા વિના તેમના પ્રરૂપિત સિદ્ધાંતો સમજીને હૃદયગત કરી શકાતા નથી. વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેનો આદર કે બહુમાન તે તેમના દ્વારા પ્રરૂપિત સિદ્ધાંતોનો જ આદર કે બહુમાન છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની ભક્તિ, સમર્પણતા, વિનય કે શરણાગતિ એ જ તેમના દ્વારા પ્રરૂપિત સિદ્ધાંતો પ્રત્યેની ભક્તિ, સમર્પણતા, વિનય કે શરણાગતિ છે. આ રીતે વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની દૈન્યતા એ તેમના દ્વારા પ્રરૂપિત સિદ્ધાંતો પ્રત્યેની જ દૈન્યતા છે. આ સિદ્ધાંતો પ્રત્યેની દૈન્યતાની ઓછાઈ એટલે કે સિદ્ધાંતો પ્રત્યેના આદર, બહુમાન, ભક્તિ, વિનય વગેરેમાં ખામી હોય તો તે સિદ્ધાંત કઈ રીતે હૃદયગત થઈ શકે ? ન જ શઈ શકે.

વળી આ સિદ્ધાંતોની સમજૂતી આપનારા પણ દેવ-ગુરુ જ હોય છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુના માર્ગદર્શન વિના તે બિલકુલ સમજી શકાતા નથી. લૌકિક શિક્ષણ આપનારા નોકરિયાત શિક્ષક પ્રત્યે પણ આદર અને વિનયપૂર્વક તે શીખવામાં આવે છે. જે વિદ્યાર્થી આવો આદર નથી રાખતો તે પુરું શિક્ષણ પામી શકતો નથી. ગુરુ દ્રોણના અનેક શિષ્યો હતા પણ અર્જુનને ગુરુ પ્રત્યે જે આદર અને વિનય હતો તે સૌથી ચઢિયાતો હતો. તેથી અર્જુન તેમની પાસેથી પૂર્ણ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરી ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શક્યો. પારમાર્થિક શિક્ષણ આપનારા *નિઃસ્વૃહ દેવ-ગુરુ પ્રત્યે આદર અને વિનય ન હોય તે કેમ ચાલે ? અને તેવા વિનય વિના તેમના દ્વારા પ્રરૂપિત સિદ્ધાંતોનું તેમના જ દ્વારા અપાતું શિક્ષણ કઈ રીતે પામી શકાય? ન જ પામી શકાય. માટે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ કોઈ રીતે ચાલી જ ન શકે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક વીતરાગ દેવ અને તેમના પ્રચારક વીતરાગી ગુરુ છે. આ દેવ-ગુરુના આશ્રયે જ આ સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરી શકાય છે. તેથી આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ હોય તો તે દૂર કરવી જરૂરી છે.

આત્મસ્વરૂપ સમજાવતા પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સમજ્યા વિના આ જીવ સંસારમાં રખડે છે અને તેના અનંત દુઃખો ભોગવે છે. આ સિદ્ધાંતો સમજવા માટે વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેનો પરમ વિનય જ કાર્યકારી હોય છે.

અરિહંત ભગવાન એ દેવ છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ એ ગુરુ છે. સાક્ષાત્ ઉપકારી હોય તેવા સમ્યગ્દષ્ટિ ધર્માત્મા પણ કોઈ અપેક્ષાએ ગુરુ છે.

આવા દેવ-ગુરુને શરીર હોવા છતાં તેઓએ શરીરથી ભિન્ન શુદ્ધાત્માની પ્રગટતા કરી છે. આવા દેવ-ગુરુ પ્રત્યે પરમ દૈન્યતાથી વારંવાર વંદન છે.

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તો દેહાત્મીના તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હો વંદન અગણિત

ભાવાર્થ : દેહ હોવા છતાં જેની દેહથી જુદી અવસ્થા પ્રવર્તે છે તેવા જ્ઞાની દેવ-ગુરુના ચરણ-કમળમાં પરમ ભક્તિથી અગણિત વંદન હો.

(આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૪૨)

અંચલિકા

જે કારણોસર તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો કદાપિ બિલકુલ હૃદયગત ન જ થઈ શકે તેવા કારણોને મુખ્ય કારણો કહે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણોમાં સ્વચ્છંદ, આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા અને વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈનો સમાવેશ છે.

જેનો સ્વચ્છંદ ટળી ગયો છે અને જેને આલોકમાં જરા પણ સુખભુક્ષિ નથી તેને વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેનો પરમ વિનય અવશ્ય આવે જ છે. બીજી રીતે કહીએ તો વીતરાગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ અટકી જાય તો બાકીના બે કારણો પણ આપમેળે અટકી જાય છે. અને તેથી તત્ત્વજ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતો હૃદયગત થવાનો ^૫ રાજમાર્ગ ખુલ્લો થઈ જાય છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુ પૈકી વીતરાગી દેવ પોતે જ પરમ ગુરુ છે અને ગૌણપણે તેમાં સઘળાં સદ્ગુરુ સમાઈ જાય છે. તેથી એક વીતરાગી દેવનો પણ પરમ વિનય હોય તો પણ તેમાં બધું આવી જાય છે. ગૃહસ્થાનું સૌ પ્રથમ કર્તવ્ય પણ વીતરાગી દેવની પૂજા-ભક્તિ છે. જે પરમ આદરપૂર્વક ખરા હૃદયથી જિનેન્દ્ર ભગવાનને નમસ્કાર કરે છે, તે 'હું પરમાત્મા છું' જેવા

ઉત્તમ પ્રકારના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતને પોતાના હૃદયમાં અવશ્ય ધારણ કરે છે. આચાર્યશ્રી કુંદકુંદના શબ્દોમાં —

(હરિગીત)

જે પરમભક્તિ રાગથી જિભવર પદાંબુજનો ગમે, તે જન્મવેલી મૂળનો વર ભાવશસ્ત્ર વડે ખણે.

ભાવાર્થ : જે પુરુષ પરમ ભક્તિ અનુરાગથી જિભવરના ચરણકમળોને નમે છે તે ઉત્તમ પ્રકારના ભાવશસ્ત્રને ધારણ કરી તેના વડે જન્મવેલી મૂળનો એટલે કે સંસારરૂપી વેલના મૂળનો એટલે કે મિથ્યાત્વનો નાશ કરે છે.

વિશેષાર્થ : અહીં જે પુરુષ પોતાની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈના દોષને દૂર કરી જિનેન્દ્ર ભગવાનનો અંતરના ઉમળકાપૂર્વ યિનય કરે છે. તે પુરુષ ઉત્તમ પ્રકારના ભાવશસ્ત્રને ધારણ કરે છે. અહીં ભાવશસ્ત્રમાં ભાવ એટલે કે હૃદય અને શસ્ત્ર એટલે કે જિનેન્દ્ર પ્રરૂપિત તત્ત્વજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતને હૃદયમાં ધારણ કરવું એટલે કે હૃદયગત કરવું તે ભાવશસ્ત્રનું ધારણ કરવું છે.

આ ભાવશસ્ત્ર ઉત્તમ પ્રકારનું છે એટલે કે ‘હું પરમાત્મા છું’ જેવા ઉત્તમ પ્રકારના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતને પોતે હૃદયમાં ધારણ કરે છે. એટલે કે હૃદયગત કરે છે. તે મિથ્યાત્વને મટાડનાર છે.

(ભાવપાહુડ : ગાથા ૧૫૩)

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના ગૌણ કારણો

(અનુરૂપ)

કાન્દર્પીપ્રમુખા: પંચ, ભાવના રાગરંજિતા: ।
યેષાં હૃદિ પદં ચક્રુઃ, કકૃતેષાં વસ્તુનિશ્ચય: ॥
કાન્દર્પી કૈલ્વિષી ચૈવ, ભાવના ચામિયોગિકી ।
દાનવી ચાપિ સંમોહી, ત્યાજ્યા પંચતરૂી ચ સા ॥

ભાવાર્થ : જેના મનમાં રાગથી રંજિત કાંદર્પી પ્રમુખ છે તેવી પાંચ ભાવનાઓનો નિવાસ છે તેને વસ્તુનો નિશ્ચય એટલે કે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કેમ થઈ શકે ? ન જ થઈ શકે. આ પાંચ ભાવનાઓ છે :

૧. કાંદર્પી, ૨. કૈલ્વિષી, ૩. આભિયોગિકી,
૪. આસુરી અને ૫. સંમોહિની.

આ પાંચ ભાવનાઓ પાપરૂપ છે. અને તેથી તે છોડવા જેવી છે.

(સાનાર્થવ : સર્ગ-૪ : શ્લોક ૪૦, ૪૧)

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે જે અનિવાર્ય ન હોય તોપણ ઈચ્છનીય હોય તેવી પાપ ભાવનાઓના અભાવને ગૌણ કારણો કહી શકાય છે. આ પાપ ભાવનાઓ કાંદર્પી આદિ પાંચ પ્રકારની છે. આ પાપ ભાવનાઓ ધરાવનારનું ચિત્ત સંસારમાં લીન રહે છે. આવો જીવ વિષયકષાયથી વિરામ પામતો નથી. તેથી તેની પરિણતિ બહારમાં જ ભટકતી રહે છે. સામાન્યપણે આત્માર્થી જીવ આવી પાપ ભાવનાઓથી પર હોય છે. તોપણ અનાદિથી જીવમાં આવી ભાવનાઓ ધર કરી ગઈ હોય તેનાં સંસ્કાર રહી જવા પામે છે. આવી પાપભાવનાના આઘાપાતળા સંસ્કાર પણ નાબૂદ કરવા ઈચ્છનીય છે.

આ પાપ ભાવનાઓ નાબૂદ થવાથી તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સરળતાથી હૃદયગત થઈ શકે છે.

દ્રવ્યલિંગી મુનિ ધોર તપશ્ચર્યા કરતાં હોવા છતાં આ પાંચ પાપ ભાવનાઓ પૈકીની જે પ્રકારની ભાવના હોય તે પ્રકારના હલકી જાતિના નીચ દેવ થાય છે અને ઊંચી જાતિના દેવ થતાં અટકી જાય છે. એટલે કે, કાંદર્પી ભાવના કરનારો કંદર્પ દેવ થાય છે. કૈલ્વિષી ભાવના રાખનારો કૈલ્વિષી દેવ થાય છે. આભિયોગીકી ભાવના ધરાવનારો આભિયોગ્ય એટલે કે વાહન બનનારો દેવ થાય છે. આસુરી ભાવના રાખનારો અસુરકમાર જાતિનો અંબરિષ નામનો દેવ થાય છે અને સંમોહિની ભાવના ધરાવનારો સંમોહ નામનો પિશાચ જાતિનો વ્યંતરદેવ થાય છે. આ રીતે આ પાંચ પ્રકારની પાપ ભાવનાઓ દ્રવ્યલિંગી મુનિને પણ ઉત્તમ પ્રકારના દેવથી વંચિત રાખે છે તો સામાન્ય મુમુક્ષુને તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થતા રોકીકી રાખે તે સમજી શકાય છે. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે આ ભાવનાઓ પૈકીની કોઈ પણ હોય તો તેને જડમૂળથી નાબૂદ કરવી ઈચ્છનીય છે. આ પાંચ પાપ ભાવનાઓ આ પ્રમાણે છે —

૧. કાંદર્પી ભાવના
૨. કૈલ્વિષી ભાવના
૩. આભિયોગીકી ભાવના
૪. આસુરી ભાવના
૫. સંમોહિની ભાવના

ઉપરોક્ત દરેક બાબતની સમજૂતી આ નીચે આપવામાં આવે છે. તેમાં ૧. તે ભાવનાની વ્યાખ્યા, ૨. તેની સમજૂતી, ૩. કઈ રીતે આ ભાવના આત્મહિતને અડચણરૂપ છે ? ૪. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવામાં તેની ભૂમિકા

અને અંતમાં ૫. આ પાપ ભાવના કઈ પ્રકારની ઉત્તમ ભાવના વડે કઈ રીતે દૂર કરી શકાય તેની ચર્ચા છે.

૨.૧. કાંદર્પી ભાવના

શીલ અને ગુણનો નાશ કરવાવાળા ભાવને કંદર્પ કહે છે. કંદર્પ ભાવ ઘસવનારને કાંદર્પી ભાવનાવાળો કહેવામાં આવે છે.

સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયની અતિશય આસક્તિ ધરાવતી કામવાસના તે કાંદર્પી ભાવના છે. કાંદર્પી ભાવના ધરાવનારો જીવ 'ભાંડ' જેવા હાસ્યવચન અને કાયચેષ્ટા કરનારો હોય છે. આવો જીવ વિકથા અને અસત્ય વચનો વડે અન્યને પણ 'અભિરત' કરે છે.

સ્પર્શેન્દ્રિય સમગ્ર શરીરપ્રમાણ છે. મનુષ્યમાં સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયની મુખ્યતા હોય છે. સ્પર્શેન્દ્રિયના વિષયની અતિ કામવાસના ધરાવનારા મનુષ્યનો ઉપયોગ બહારમાં જ ભટક્યા કરે છે. તેથી તત્ત્વના ચિંતન-મનન-વિચારમાં તે પાછો પડે છે. તેથી કાંદર્પી ભાવનાનો અભાવ આત્મહિત માટે ઉપકારી છે.

'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજવા અને હૃદયગત કરવા માટે અતીન્દ્રિય આત્મસ્વભાવનું અનુસંધાન જરૂરી છે. તેથી ઈન્દ્રિયોને વશ કરાવનારી કાંદર્પી ભાવના તેમાં બાધારૂપ બને છે. તેથી આવા સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવા આ પ્રકારની પાપ ભાવનાનો ત્યાગ જરૂરી છે.

ઉત્તમ પ્રકારની તપોભાવના વડે ઈન્દ્રિયોને વશ કરી કાંદર્પી ભાવનાનો અભાવ કરી શકાય છે.

૨.૨. કૈલિષી ભાવના

નિંદા અને માયાચાર જેવા કલુષિત પરિણામને કૈલિષી ભાવ કહે છે. આવા ભાવ ધરાવનાર જીવને કૈલિષી ભાવનાવાળો કહેવામાં આવે છે.

વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર ઉપર બહારથી પ્રેમ અને પ્રશંષાનો ભાવ દેખાડવો પણ અંદરથી અણગમો અને અપ્રીતિનો ભાવ દાખવવા જેવા માયાચારને કૈલિષી ભાવના કહે છે. આવી ભાવનાવાળો જીવ મુનિ, આર્યિકા, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચાર પ્રકારના સંઘને પ્રતિકૂળ છે અને તે તેનો અવિનય પણ કરી બેસે છે. ક્યારેક તે છૂપી રીતે તેનો અવર્ણવાદ પણ કરી બેસે છે.

ધર્માત્મા મહાપુરુષનો અવર્ણવાદ એટલે કે નિંદા કરવી અને તેમ કરવામાં પણ માયાચાર દાખવવો તે સૌથી મોટું પાપ છે. આવા પાપી જીવની પરિણતિ કલુષિત રહે છે. આવા કલુષિત પરિણતિની કૈલિષી ભાવનાવાળો જીવ આત્મહિત સાધી શકતો નથી. આત્મહિત માટે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા આવી ભાવનાનો અભાવ કરવો આવશ્યક છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની આવશ્યકતા હોય છે. વીતરાગી દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે દુર્વિનય ધરાવનારી કૈલિષી ભાવનાવાળો જીવ આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરી શકતો નથી. તેથી આવા સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા આવી પાપ ભાવના ટાળવી જરૂરી છે.

ઉત્તમ પ્રકારની શ્રુતભાવનાનાં બળે વીતરાગી દેવ-ગુરુ-પ્રત્યેના બહુમાન અને આદરને વધારી કૈલિષી ભાવનાને ટાળી શકાય છે.

૨.૨. આભિયોગિકી ભાવના

મંત્ર-તંત્રાદિના પ્રયોગ કરવા, વાકૂછટા, હ્રસ્વ, કૌતુકાદિ વડે લોકોને પ્રભાવિત કરવા, મોટા માણસોની ખુશામત કરવી વગેરે જેવી પ્રવૃત્તિને અભિયોગ ક્રિયા કહે છે. અભિયોગ ક્રિયાનો ઉપયોગ કરનાર જીવને આભિયોગિકી ભાવનાવાળો કહે છે.

મંત્ર-તંત્ર, દોરા-ધાગા, ,^૯ભૂતિકર્મ, તાવીજ, ભભૂતિ, નિમિત્તજ્ઞાન, જયોતિષવિદ્યા વગેરેના પ્રયોગ કરવા, મનોરંજક અને પ્રભાવક વાકૂછટા, કાયચેષ્ટા વગેરે વડે લોકોને આકર્ષિત કરવા, સત્તા-સંપત્તિવાળાઓનું સન્માન કરવું જેવી ક્રિયાને અભિયોગ ક્રિયા કહે છે. અને અભિયોગ ક્રિયા કરનાર જીવને આભિયોગિકી ભાવના રાખનારો માનવામાં આવે છે.

આભિયોગિકી ભાવના ધરાવનારનો હેતુ પોતાની કોઈ કુશળતા કે ઋદ્ધિનો ઉપયોગ બીજાના ભલા માટે કરી માન-સન્માન મેળવવાનો હોય છે. તેનાથી તે પોતાના વિષય-કષાયને પણ પોષે છે. અને તેથી તે પોતાના આત્મહિતનું પોષણ કરી શકતો નથી. આ કારણે આભિયોગિકી ભાવના આત્મહિત માટે બાધારૂપ બને છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરવાનું પ્રયોજન સાંસારિક માન-સન્માન અને વિષય-કષાયથી દૂર રહી આત્મહિતમાં આગળ વધવાનું છે. આભિયોગિકી ભાવનાના કારણે પોતાનું પ્રયોજન અન્ય લોકોના સાંસારિક દુઃખ-દર્દ મટાડવાનું, લોકોનું મનોરંજન કરવાનું, લોકોને પોતાના પ્રત્યે આકર્ષિત કરી પોતાનો પ્રભાવ અને માન-સન્માન વધારવાનું, વિષય-કષાયને પોષવાનું વગેરે જેવું થઈ જાય છે. તેથી આવો જીવ

પારમાર્થિક પ્રયોજનના સિદ્ધાંતોને સમજીને હૃદયગત કરવાનું ચૂકી જાય છે. તેથી આવા સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવા આવા પ્રકારની પાપ ભાવનાનો પરિત્યાગ આવશ્યક છે.

ઉત્તમ પ્રકારની સત્ત્વભાવનાના સંસ્કારો કેળવવાથી પોતાના સત્ત્વશીલ અખંડ અવિનાશી અનંત ગુણોના નિધાન સ્વરૂપ આત્મસ્વભાવનો સ્વીકાર થાય છે. આ ઉચ્ચ પ્રકારની સત્ત્વભાવનાના અભ્યાસના બાળે નિમ્ન પ્રકારની અસત્ત્વશીલ આભિયોગિકી ભાવનાને અટકાવી શકાય છે.

૨.૪. આશુરી ભાવના

ભવોભવ ચાલે એવો રોષ રાખવો, કલહપૂર્વકનું તપ કરવું, આજીવિકા માટે નિમિત્તજ્ઞાન જેવી વિદ્યાનો ઉપયોગ કરવો, વિષય-કષાયમાં આસક્તિ, ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક ન રાખવો તેને આસુરીવૃત્તિ કહે છે. આવી આસુરીવૃત્તિ ઘરાવનાર જીવને આસુરી ભાવનાવાળો કહેવાય છે.

અન્ય ભવમાં પણ ચાલુ રહે તેવી તીવ્ર વૈરભાવના રાખવી, તપ કરવામાં પણ કજીયા-કંકાસ કરવા, નિમિત્તજ્ઞાન અને જ્યોતિષ જેવી વિદ્યા વડે પોતાનું ભરણપોષણ કરવું, ક્રોધાદિ કષાયો અને ઈન્દ્રિય વિષયોમાં આસક્તિ રહેવું, ભક્ષ્ય કે અભક્ષ્ય જોયા જાણ્યા વિના ખાવાપીવામાં લોલુપતા રાખવી વગેરે જેવા ભાવ તે આસુરી વૃત્તિ છે. આસુરીવૃત્તિ ઘરાવનાર જીવ આસુરી ભાવનાવાળો છે.

આસુરી ભાવના રાખનાર જીવના પરિણામ અત્યંત કલુષિત રહે છે. તેની વૃત્તિ બહારમાં જ ભટકતી રહે છે. આવો જીવ આત્મહિતને માટે તદ્દન અયોગ્ય છે.

'હું પરમાત્મા છું' અને તેના જેવા બીજા સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવા માટે આત્માના ઉલ્લસિત વીર્ય અને ધૈર્યની જરૂર હોય છે. આસુરી ભાવના ઘરાવનારનાં આત્માનું વીર્ય એટલે કે બળ બહારમાં જ અવળા માર્ગે પ્રવર્તે છે. આત્મહિત માટેના આત્મિકવીર્ય પગટાવવામાં કાયર જીવને આત્મિક ધૈર્ય પણ સંભવતું નથી. આત્મિક વીર્ય-ધૈર્યના અભાવમાં આવો જીવ તત્ત્વના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરી શકતો નથી. તેથી આવા સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવા આસુરી ભાવનાને ટાળવી જરૂરી છે.

ઉત્તમ પ્રકારની ધૃતિબળ ભાવનાથી પોતાના આત્માનું બળ કે વીર્ય પરથી પાછું વળી આત્મહિતના આત્મિક કાર્યમાં પ્રવર્તે છે. ક્રોધાદિ કષાયો સામે લડવામાં તે કાયરતા દાખવતું નથી. અને ધીરજ ગુમાવતું નથી. આવી ધીરજપૂર્વકની કાયરતાના અભાવને જ આત્મિકધૈર્ય કહે છે. આત્મિક વીર્ય-ધૈર્યનો વારંવારનો અભ્યાસ અને પ્રયોગ કરવારૂપ ધૃતિબળ નામની ઉચ્ચ ભાવનાથી આસુરી નામની નીચ ભાવનાને મારી હટાવાય છે.

૨.૫. સંમોહિની ભાવના

સન્માર્ગમાં દૂષણ દેખવું અને ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ કરવો, મોક્ષમાર્ગથી વિરુદ્ધ વર્તવું જેવા કારણોસર મિથ્યાત્વમોહથી મોહિત રહેવું તેને સંમોહ કહે છે. સંમોહથી મોહિત હોય તેવા જીવને સંમોહિની ભાવનાવાળો કહેવામાં આવે છે.

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પ્રરૂપિત પરમ સત્ય જૈન દર્શનમાં દોષ દેખવો અને અન્ય કલ્પિત અસત્ય માર્ગનો ઉપદેશ કરવો, સમ્યક્ત્વરૂપ મોક્ષમાર્ગથી વિપરીત મિથ્યાત્વરૂપ બંધમાર્ગમાં પ્રવર્તવું અને તેના કારણે મિથ્યાત્વ અને મોહથી મોહિત થવું તે સંમોહ છે. સંમોહ ઘરાવતો જીવ સંમોહિની ભાવનાવાળો છે.

આત્માનું હિત મિથ્યાત્વ અને મોહને મટાડવામાં છે. સંમોહિની ભાવનાવાળો મિથ્યાત્વ અને મોહને મટાડવાને બદલે તેને વધુ મજબૂત કરનાર છે. તેથી તે આત્મહિત માટે અયોગ્ય છે. આત્મહિત સાધવા માટે સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ આવશ્યક છે.

‘હું પરમાત્મા છું’ જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે મિથ્યાત્વ અને મોહને મંદ પાડવા અત્યંત આવશ્યક છે. પણ સંમોહિની ભાવનાના કારણે તે મંદ પડવાને બદલે વધુ દૃઢ થાય છે. તેથી સંમોહિની ભાવના આવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવામાં મોટી અવરોધક જાણવી. સંમોહિની ભાવનાના અભાવપૂર્વક જ આવા સિદ્ધાંતો હૃદયગત થઈ શકે છે.

એકત્વ ભાવનાના અભ્યાસના બાળે સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ થઈ શકે છે. હું શરીરાદિ નોકર્મ, રાગાદિ ભાવકર્મ અને પૌદ્ગલિક દ્રવ્યકર્મથી તદ્દન ભિન્ન અખંડ એક આત્મા છું. આવા ભેદજ્ઞાનપૂર્વક પોતાના એકત્વની આરાધના કરવી તે એકત્વ નામની ઉત્તમ ભાવના છે. એકત્વ ભાવનાના કારણે પોતે જન્મ-મરણ, સુખ-દુખ, સંસાર-મોક્ષ વગેરે સર્વ સ્થિતિમાં પોતે એકલો જ છે તે સમજી શકાય છે. જેના કારણે અજ્ઞાનરૂપ મિથ્યાત્વ અને પરમાં પોતાપણારૂપ મોહ મંદ પડે છે. મિથ્યાત્વ અને મોહ મંદ થતા સંમોહિની ભાવના પણ ટળે છે. આ રીતે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની એકત્વ ભાવનાના બાળે નિકૃષ્ટ પ્રકારની સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ કરી શકાય છે.

અંચલિકા

તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવા માટે જે બાધારૂપ હોય અને જેને દૂર કરવા ઈચ્છનીય હોય તેવા કારણોને ગૌણ કારણો માનવામાં આવે છે. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત ન થવા દેતાં આવા ગૌણ કારણોમાં કાંદર્પી આદિ પાંચ પ્રકારની પાપ ભાવના પ્રમુખ છે. આ પાંચ પ્રકારની સંકલેશરૂપ નીચ ભાવનાનો અભાવ કરવા માટે તેનાથી વિપરીત એવી તપોભાવના આદિ પાંચ પ્રકારની અસંકલેશરૂપ ઉચ્ચ ભાવનાનો અભ્યાસ ઉપયોગી છે. આચાર્યશ્રી શિવકોટીના શબ્દોમાં—

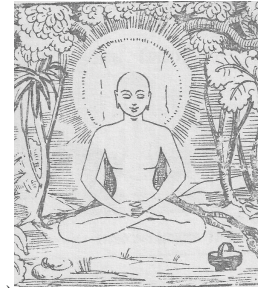
(આર્થ)

તવભાવણા ય સુદ્સત્તભાવણેગત્ત ભાવણા ચેય ।
શિદ્ધિબલં વિભાવણાવિય અસંકલિદ્ધાવિ પંચવિદ્ધા ॥

ભાવાર્થ : પાંચ પ્રકારની સંકલેશ ભાવનાનો અભાવ કરનારી તેની વિરુદ્ધ અસંકલેશરૂપ ભાવના પણ પાંચ પ્રકારની છે.

૧. તપોભાવના,
૨. શ્રુતભાવના,
૩. સત્ત્વભાવના,
૪. ધૃતિબલભાવના,
૫. એકત્વભાવના

(ભગવતી આરાધના :
દશમો ભાવના અધિકાર : ગાથા ૧૮૯)

આલોકની અલ્પ પણ શ્રુભેશ્વરા

આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા આત્માર્થીપણાની યોગ્યતાને પણ અટકાવતારી છે. પારમાર્થિક માર્ગમાં આગળ વધવા માટે આત્માર્થીપણું અનિવાર્ય આવશ્યકતા છે. આત્માર્થીપણા વિના પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સમજી પણ શકાતા નથી તો હૃદયગત તો કેમ થાય ? ન જ થાય. માટે તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા હોય તો તે ટાળવી એકદમ જરૂરી છે. (પ્રકરણ-૬ : ‘હું પરમાત્મા છું’ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થવાના કારણો : પાના નંબર ૧૩૮ માંથી)

ઉપસંહાર

'હું પરમાત્મા છું' આ એક સિદ્ધાંતમાં બીજા બધાં પારમાર્થિક સિદ્ધાંતો સમાઈ જાય છે. પોતાનું આત્મહિત સાધવા માટે આ એક જ સિદ્ધાંત બસ છે. તેથી પારમાર્થિક પંથમાં પ્રવેશ મેળવવા આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવો અત્યંત આવશ્યક છે. આ સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવાની પાત્રતા હોય અને તે માટેનો પ્રયત્ન પણ હોય તેમ છતાં આ સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થઈ શકતો હોય તો તેના કારણો તપાસવા જરૂરી છે.

'હું પરમાત્મા છું' અને તેના જેવા બીજા સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણોમાં પોતાનો સ્વચ્છંદ, સંસારમાં ક્યાંક સુખબુદ્ધિ અને દેવ-ગુરુ પ્રત્યેના પરમ વિનયની ક્યાશ મુખ્યત્વે હોય છે. અને ગૌણ કારણોમાં કાંદર્પી આદિ પાંચ પ્રકારની કુત્સિત ભાવનાઓ છે. આવા કારણો પૈકી પોતે ક્યા કારણે અટકે છે તે પોતે જાતે જ નક્કી કરવાનું છે અને તે મુજબ તેને દુરસ્ત કરવાનો ઉપાય કરવાનો છે. દુરસ્ત કરવાના ઉપાય અનેક હોય છે પણ તેમાં અમોઘ ઉપાય એક જ છે. પોતાના પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખવાનો અભ્યાસ કરવો.

જેમ એક જ માસ્ટર કીથી અનેક તાળા ઉઘાડી શકાય છે તેમ એક જ અમોઘ રામબાણ ઉપાય કરવાથી તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવા દેનારા અનેક કારણોનો અભાવ કરી શકાય છે. આવી બધા તાળાની એક જ ચાવી છે -પોતાના જ્ઞાયકસ્વભાવને ઓળખવામાં જ પોતાનું ચિત્ત ચોટાડવું. આ માટે પરવિષયોમાં ભટકતા પોતાના ચિત્તને ત્યાંથી પાછું વાળી પોતાના પરમાત્મસ્વભાવના અભ્યાસમાં વાળવું આવશ્યક છે. તેમ કરવાથી 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવા દેતી બધા પ્રકારની બાધાઓ દૂર થશે. આચાર્યશ્રી શુભચંદ્રના શબ્દોમાં —

(અનુષ્ટુપ)

વિષયેષુ યથા ચિત્તં, જન્તોર્મગ્ન મનાઃકુલમ્;।
તથા યદ્યાત્મનસ્તતત્ત્વે, સઘઃ કો ન શિવીભવેત્. ॥

ભાવાર્થ : જેવી રીતે પોતાનું ચિત્ત પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં નિરાકુળપણે તલ્લીન થાય છે. તેવી જ રીતે તે પોતાના પરમાત્મસ્વભાવના અભ્યાસમાં લીન થાય તો એવો કયો જીવ હોય કે જેને 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંત હૃદયગત કરનારી બાધાઓ દૂર થઈ તે હૃદયગત ન થાય ? (જ્ઞાનાર્ણવ : સર્ગ-૨૦, શ્લોક ૧૨)

શા માટે ?

પવિત્ર સિદ્ધાંતોની ફોરમ હૃદય સુધી પહોંચતી નથી

જે જીવને સંસારમાં જ ક્યાંક સુખબુદ્ધિ છે, સાંસારિક વિષયોનું આકર્ષણ ઊભું છે, સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાંથી બહાર આવવું ગમતું નથી તેને સંસારનો ખરેખરો ત્રાસ નથી અને તેથી તેને આત્મહિતની ભાવના જ નથી. આત્મહિતની સ્વલક્ષી યથાર્થ ભાવના નથી તેને સંસારસંબંધી પરલક્ષી કુત્સિત ભાવના હોય જ છે. અપવિત્ર કુત્સિત ભાવનાના કારણે તત્ત્વજ્ઞાનના પવિત્ર સિદ્ધાંતો હૃદયગત થતા નથી. અપવિત્ર કુત્સિત ભાવનાની બદબૂ હોય ત્યાં સુધી પવિત્ર સિદ્ધાંતોની ફોરમ હૃદય સુધી પહોંચતી નથી.

પ્રકરણ : ૬ : 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થવાના કારણો : પ્રાસ્તાવિકમાંથી

ટિપ્પણ

૧. કુલ્લિત :: નીચ, નઠારી, અધમ, હલકી, ઘિક્કારવા યોગ્ય.
૨. યથેચ્છ :: ઈચ્છા મુજબ.
૩. દાવાતળ :: વનમાં આપમેળે લાગતી મોટી આગ, દાવાગ્નિ, દવ.
૪. નિઃસ્પૃહ :: સ્પૃહા વિનાનું, નિષ્કામ. :: ૫. રાજમાર્ગ :: મુખ્ય ધોરી માર્ગ.
૬. ભાંડ :: બિભક્ષ શબ્દો કે ચેનચાળા વગેરેથી બીજાને મનોરંજન થાય એવા ખેલ કરનાર માણસ, અસભ્ય કે નિર્લબ્ધ વ્યક્તિ.
૭. અભિરત :: અત્યંત આસક્ત. :: ૮. આર્ચિકા :: પંચમગુણ સ્થાનવર્તી ઉચ્ચ પ્રતિભાધારી સ્ત્રી કે જે એક વસ્ત્ર ધારણ કરે છે.
૯. ભૂતિકર્મ :: મંત્રેલી ભસ્મ કે ભૂરકી નાખવી, વશીકરણ કરવું, ભસ્માવી નાખવું, જેવા કાર્યોને ભૂતિકર્મ કહે છે.

સંદર્ભ ગ્રંથો

પ્રાસ્તાવિક બોધામૃત : પાનુ ૭૩ ઉપરનો દોહરો; ૨. બહેનશ્રીના વચનામૃત નં. ૨૧, ૫૫.

૧. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો ૧. આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૫; • ૨. શ્રીમદ રાજચંદ્ર પત્રાંક-૨૫૪.

૧.૧ સ્વચ્છંદ ૧. ભગવતી આરાધના ગાથા ૧૩૦૮ થી ૧૩૧૩, ૧૯૫૦ની ટીકા; • ૨. ચાત્રિસાર ૧૪૪/૨; • ૩. ભાવપાહુડ : ગાથા ૧૪ની ટીકા; • ૪. બહેનશ્રીના વચનામૃત નં. ૪૫, ૬૦, ૯૮, ૧૯૯, ૩૩૩, ૪૨૫; • ૫. શ્રીમદરાજચંદ્ર પત્રાંક/પાનુ : ૪૦/૧૭૧, ૧૯૬/૨૬૧; ૨૫૪/૨૨૮; /૨૯૪/૩૦૫; • ૬. શ્રીમદ રાજચંદ્ર ઉપદેશ છાયા - ૪ પાનુ ૬૮૮, ૬૯૪, વ્યાખ્યાનસાર ૧/૪૯, પાનુ ૭૪૧; • ૭. શ્રીમદ રાજચંદ્ર આત્મસિદ્ધિ : ગાથા ૧૫, ૧૬, ૧૭; • ૮. જૈનેન્દ્ર સિદ્ધાંત કોશ : ભાગ-૪ સ્વચ્છંદ પાનુ ૫૦૩.

૧.૨. આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા ૧. પ્રવચનસાર : ગાથા ૧૩, ૫૯, ૬૨ થી ૬૭; • ૨. સમયસાર : ગાથા ૨૦૬; • ૩. નિયમસાર : ગાથા ૧૭૭-૭૮; • ૪. પાહુડદોહા : દોહરો ૧૦; • ૫. ગુરુદેવશ્રીના વચનામૃત નં. ૧૭, ૨૮૬; • ૬. બહેનશ્રીના વચનામૃત નં. ૧, ૧૫૮, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૭૧, ૪૧૪, ૪૧૯; • ૭. શ્રીમદ રાજચંદ્ર : પત્રાંક/પાનુ : ૧૭/૩૨, ૧૦૮/૨૧૩, ૨૫૪/૨૮૮/૮૩૨/૬૨૦; • ૮. પં. નેનસુખદાસકૃત : સંસારભાવના.

૧.૩ દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ :: ૧. શ્રીમદ રાજચંદ્ર : પત્રાંક/પાનુ ૫૮/૧૮૪, ૭૬/૧૯૪, ૧૨૮/૨૨૨, ૧૯૮/૨૬૧, ૨૦૭/૨૬૬, ૨૨૩/૨૭૬, ૨૫૪/૨૮૯, ૨૫૮/૨૯૨, ૨૬૨/૨૯૬, ૩૯૭/૩૪૩, ૪૧૬/૩૫૭; • ૨. બહેનશ્રીના વચનામૃત : નં. ૧૫૭, ૧૫૯, ૧૬૧, ૨૧૦, ૨૨૫, ૨૨૯, ૨૭૩, ૩૩૪; આત્મસિદ્ધિ ગાથા ૧. અંચલિકા ૧. ભાવપાહુડ : ગાથા ૧૫૩.

૨. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના ગૌણ કારણો :: ૧. જ્ઞાનાર્ણવ : સર્ગ-૪ શ્લોક ૪૦, ૪૧ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૩ • ૩. ભાવપાહુડ : ગાથા ૧૩ની ટીકા • ૪. અનગાર ધર્મામૃત : અધ્યાય ૭, શ્લોક ૧૦૦, • ૫. ભગવતી આરાધના : ગાથા ૧૮૭ • ૬. જૈ.સિ.કો : ભાગ ૩ : ભાવના ૧/૩, પાનુ ૨૨૫.

૨.૧. કાંઈપી ભાવના : ૧. ભગવતી આરાધના : ગાથા ૧૮૮, ૧૯૬ થી ૨૦૧ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૪ • ૩. તિલ્લોચપણતિ : ૩/૨૦૩ • ૪. તત્ત્વાર્થરાજવાર્તિક : ૭/૩૨/૧/૫૫૬ • ૫. જૈ.સિ.કોશ : ભાગ-૨ કંઈપી પાનુ ૩૧.

૨.૨. કૈલિવધી ભાવના : ૧. ભગવતી આરાધના : ગાથા ૧૮૯, ૨૦૨, ૨૦૩ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૬ • ૩. તિલ્લોચપણતિ : ૩/૨૦૨ • ૪. જૈ.સિ.કોશ ભાગ-૨ દેવ : ૨/૨, પાનુ ૪૪૫.

૨.૩. આભિયોગિકી ભાવના : ૧. ભગવતી આરાધના ગાથા ૧૯૦, ૨૦૪ થી ૨૦૭ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૫ • ૩. તિલ્લોચપણતિ : ૩/૨૦૩ • ૪. જૈ.સિ.કોશ ભાગ-૧ આયુ : ૨/૨, પાનુ ૨૫૮.

૨.૪ આસુરી ભાવના : ૧. ભગવતી આરાધના ગાથા ૧૯૧, ૨૧૦ થી ૨૧૧ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૮ • ૩. તિલ્લોચપણતિ : ૩/૨૦૬ • ૪. જૈ.સિ.કોશ ભાગ-૧ આસુરી : પાનુ ૨૮૧.

૨.૫. સંમોહિની ભાવના : ૧. ભગવતી આરાધના ગાથા ૧૯૨, ૨૦૮, ૨૦૯ • ૨. મૂલાચાર : ગાથા ૬૭ • ૩. તિલ્લોચપણતિ : ૩/૨૦૫ • ૪. જૈ.સિ.કોશ ભાગ-૪ સંમોહી ભાવના : પાનુ ૧૨૮

- અંચલિકા : ૧. ભગવતી આરાધના : દશમો ભાવના અધિકાર ગાથા ૧૮૯ :: ૨. અનગાર ધર્મામૃત : અધ્યાય-૭, શ્લોક ૧૦૦ની ટીકા.
- ઉપસંહાર : ૧. જ્ઞાનાર્ણવ, સર્ગ ૨૦, શ્લોક ૧૨.

દેવુલક્ષી પ્રશ્નો

યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી બાબુલાં ચોરસમાં દર્શાવો.

૧. તત્ત્વજ્ઞાનનો સિદ્ધાંત હૃદયગત ન થાય તો તેમાં પોતાની શેની ખામી હોય છે ? ૧.
 - A. ભાવનાની
 - B. પુણ્યની
 - C. માર્ગદર્શનની
 - D. સિદ્ધાંતના કઠિનપણાની
૨. ક્યો પુરુષાર્થ હિંમેશા સફળ થાય છે ? ૨.
 - A. સમાજસેવાના કાર્ય માટેનો
 - B. આત્મહિતના કાર્ય માટેનો
 - C. માન-સન્માન મેળવવા માટેનો
 - D. શરીરને સુદૃઢ રાખવા માટેનો
૩. જીવ કોને મટાડે તો અવશ્ય મોક્ષપદને પામે ? ૩.
 - A. પોતાના પાપને
 - B. પોતાના સ્વચ્છંદને
 - C. પોતાના અશુભ પરિણામોને
 - D. પોતાની નિર્ધનતાને
૪. સ્વચ્છંદ મટાડવા માટે શેની જરૂર હોય છે ? ૪.
 - A. એકાંતવાસની
 - B. સંયમ અને સદ્ગુણની
 - C. પોતાની અને ગુરુની લગામની
 - D. પોતાની વૃત્તિઓને છૂટી મુકી દેવાની
૫. સ્વચ્છંદ મટાડવા માટે ગુરુની લગામને કમ કસવા માટે સૌ પ્રથમ શેની જરૂર હોય છે ? ૫.
 - A. પોતાની માન્યતા એક બાજુ મૂકી દઈને ગુરુની વાત બેસાડવાની
 - B. ગુરુના સત્સંગની
 - C. ગુરુની કૃપાની
 - D. પોતાના પુરુષાર્થની
૬. સંસારમાં સુખ ક્યાં હોય છે ? ૬.
 - A. ભોગોપભોગમાં
 - B. પોતાના મનની માન્યતામાં
 - C. સ્વર્ગની સાનુકૂળતાઓમાં
 - D. ક્યાંય હોતું નથી
૭. આલોકની અલ્પ પડ્યા સુખેચ્છા કોને અટકાવનારી છે ? ૭.
 - A. સમ્યગ્દર્શનની પ્રગટતાને
 - B. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત થવાને
 - C. આત્માર્થીપણાની યોગ્યતાને
 - D. સત્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાની પાત્રતાને
૮. શેના વિના પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો સમજી શકતા નથી ? ૮.
 - A. સમ્યગ્દર્શન વિના
 - B. આત્માર્થીપણા વિના
 - C. ગુરુ વિના
 - D. ઉત્તમ બુદ્ધિ વિના
૯. અર્જુન ગુરુ દ્રૌપદા પાસેથી ઉત્કૃષ્ટ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શક્યો તેનું કારણ શું ? ૯.
 - A. ઉત્કૃષ્ટ ગુરુ ઈક્ષ્યા આપવાના કારણે
 - B. ગુરુ પ્રત્યેનો ઉત્કૃષ્ટ આદર, વિનયના કારણે
 - C. ગુરુની સાચા હૃદયથી સેવા-ચાકરીના કારણે
 - D. ગુરુના અર્જુન પ્રત્યેના પક્ષપાતના કારણે
૧૦. પારવિનાનું દુઃખ પામવાનું શું કારણ છે ? ૧૦.
 - A. તાત્ત્વિક સિદ્ધાંતોની અસમજણ
 - B. પાપ કર્મનો આક્રમે ઉદય
 - C. સદ્ગુરુના સત્સંગનો અભાવ
 - D. પૈસાની તંગી
૧૧. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો પૈકી કયું કારણ દૂર થતા તે હૃદયગત થવાનો સજમાર્ગ ખુલ્લો થઈ જાય છે ? ૧૧.
 - A. દેવગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ
 - B. આલોકની અલ્પ પડ્યા શુભેચ્છા
 - C. સ્વચ્છંદ
 - D. ઉપસેકત ત્રણેય કારણો
૧૨. કોના વિનયમાં બધું આવી જાય છે ? ૧૨.
 - A. સદ્ગુરુના
 - B. વીતરાગીદેવના
 - C. વડીલોના
 - D. જગતના કર્તા-હર્તા પરમાત્માના
૧૩. ક્યા શાસ્ત્રવડે સંસારસ્થી વેલના મૂળનો નાશ થાય છે ? ૧૩.
 - A. સુદર્શનચક્ર

- B. ભાવશૂન્ય C. ખૂરપી
D. બધાં પ્રકારના શસ્ત્રોના ત્યાગ કરવાથી
૧૪. કંઈપી ભાવના ઘસવનાણે જીવ કેવો હોતો નથી ? ૧૪.
- A. સ્પર્શોન્દ્રિયના વિષયમાં આસક્ત
B. ભાંડ જેવા હૃદયવચન બોલનાણે
C. કંઈપી દેવ જેવી કાચચેષ્ટા કરનાણે
D. વિકથા અને અસત્ય વચનો વડે અન્યને અભિભૂત કરનાણે
૧૫. કયા પ્રકરણો માયાચાર સૌથી મોટું પાપ છે ? ૧૫.
- A. ગ્રાહકને ભાવતાલ અને તોલમાપમાં છેતરવા
B. ન્યાય કોર્ટમાં સત્ય બોલવાના સોગંદ લઈને ખોટું બોલવું
C. મનમાં કાંઈક હોય, વાણીમાં વળી જુદું, વર્તનતો સાવ વિપરીત
D. દેવ-ગુરુની બહુસ્થી પ્રશંસા કરવી અને અંદરથી અવર્ણવાદનો ભાવ ઘખવવો
૧૬. અભિયોગ ક્રિયામાં કોનો સમાવેશ નથી ? ૧૬.
- A. મંત્ર-તંત્રાદિકના પ્રયોગ કરવાવા
B. મનોરંજન અને પ્રભાવક વાક્યો વડે લોકોનો આકર્ષવા
C. પૈસાવાળાની પ્રશંસા કરવી
D. કુદેવ-ગુરુની ઉપાસના

૧૭. આસુણી વૃત્તિમાં કોનો સમાવેશ નથી ? ૧૭.
- A. નિમિત્તજ્ઞાન જેવી વિદ્યાનો ઉપયોગ કરી આજીવિકા ચલાવવી
B. ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક ન રાખવો
C. મોટા માણસોની ખુશામત કરવીવી
D. ભવોભવ ચાલે તેવી તીવ્ર વૈરભાવના રાખવી
૧૮. આસુણી ભાવનાને માણી હૃદયનાર કોણ છે ? ૧૮.
- A. સત્ત્વભાવના B. ઘૃતિબલભાવના
C. અસુરકુમાર દેવ D. શુભભાવના
૧૯. સંમોહિની ભાવનાવાળો જીવ કેવો હોતો નથી ? ૧૯.
- A. મિથ્યાત્વ અને મોહથી મોહિત
B. અનેકની વચ્ચે પણ પોતાને એકલો માનનાર
C. મોક્ષમાર્ગથી વિરુદ્ધ વર્તનાર
D. સન્માર્ગમાં દૂષણ દેખી ઉન્માર્ગનો ઉપદેશ કરનાર
૨૦. ‘હું પરમાત્મા છું’ જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવા દેતા સઘળા કરણોને છૂટ કરી તેને હૃદયગત કરનારે માર્સ્ટર કી કઈ છે ? ૨૦.
- A. પોતાના પરમાત્મસ્વભાવને ઓળખવાનો અભ્યાસ કરવો
B. પરમકૃપાળુ પરમાત્માના શરણમાં જવું
C. સદ્ગુરુની સેવા ચાકણી કરવી
D. ‘હું પરમાત્મા છું’નું સ્વસ્ત સતત કર્યું રાખવું

સૈદ્ધાંતિક પ્રશ્નો

નીચેના પ્રશ્નોના એક કે બે વાક્યમાં જવાબ આપો

૧. ચથાર્થ ભાવના કોને કહે છે ?
૨. કયા પરિણામની સાથે કુદરત બંધાયેલ છે ?
૩. સવળો પુરુષાર્થ કોને કહે છે ?
૪. આત્મહિતની ભાવના એટલે શું ?
૫. કયા પ્રકારના પુરુષાર્થ વિના તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત થતા નથી ?
૬. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના કારણોને કયા બે વિભાગમાં દર્શાવી શકાય છે ?
૭. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો કોને કહે છે ?

૮. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના મુખ્ય કારણો કયા છે ?
૯. સ્વચ્છંદ કોને કહે છે ?
૧૦. સ્વચ્છંદ મટડવા માટે સૌથી ચઢિયાતી કઈ ચીજ છે ?
૧૧. આલોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા એટલે શું ?
૧૨. સંસાર અને મોક્ષનો માર્ગ પરસ્પર કેવો છે ?
૧૩. આત્માર્થીયણાની આવશ્યકતા શા માટે છે ?
૧૪. તીર્થકર જેવા મહુનુભાવો સાંસારિક સાનૂકૂળતાઓ હોવા છતાં તેનો ત્યાગ શા માટે કરે છે ?
૧૫. દૈન્યતા એટલે શું ?

૧૬. દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ કોને કહે છે ?
૧૭. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતના પ્રરૂપક અને પ્રચારક કોણ હોય છે ?
૧૮. વીતરૂગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની દૈન્યતા એ ખરેખર શું છે ?
૧૯. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના ગૌણ કારણો કોને કહે છે ?
૨૦. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત ન થવાના ગૌણ કારણભૂત પાંચ પાપ ભાવનાઓના નામ જણાવો .
૨૧. કાંઈપી ભાવના કોને કહે છે ?
૨૨. કઈ ઉત્તમ ભાવના વડે કાંઈપી ભાવનાનો અભાવ કસી શકાય છે ?
૨૩. કૈલિષ ભાવના કોને કહે છે ?
૨૪. ચાર પ્રકરના સંઘના નામ આપો ?
૨૫. કૈલિષી ભાવનાને કઈ રીતે ટાળી શકાય છે ?
૨૬. અભિયોગ ક્રિયા એટલે શું ?
૨૭. આસુષી ભાવના કોને કહે છે ?
૨૮. આસુષી ભાવનાવાળો આત્મહિત શા માટે સાધી શકતો નથી ?
૨૯. આત્મિકવીર્ય એટલે શું ?
૩૦. આત્મિકવૈર્ય એટલે શું ?
૩૧. સંમોહ એટલે શું ?
૩૨. આત્માનું હિત શેમાં છે ?
૩૩. સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ કઈ ઉત્તમ ભાવના વડે થાય છે ?
૩૪. પાંચ પ્રકરની સંકલેશ ભાવનાનો અભાવ કરનારે તેની વિરુદ્ધ પાંચ પ્રકરની અસંકલેશ ભાવનાના નામ આપો .
૩૫. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત ન થવા દેતા અનેક કારણોને દૂર કરવાનો એક અમોઘ ઉપાય કયો છે ?
- નીચેના પ્રશ્નોના જવાબ વિસ્તૃત આપો**
૧. ચૈતન્યની ભાવના નિષ્કુળ જતી નથી. શા માટે ?
૨. સ્વચ્છંદી જીવ કેવો હોય છે ?
૩. તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત કરવામાં સ્વચ્છંદ કઈ રીતે બાધારૂપ છે ?
૪. સ્વચ્છંદ કઈ રીતે મટાડી શકાય છે ?
૫. શા માટે સંસારમાં સુખબુદ્ધિનો સમૂળગો અભાવ અત્યંત આવશ્યક છે ?
૬. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવામાં આલોકની અત્ય પડ્યા સુખેષ્ઠ ટાળવી શા માટે જરૂરી છે ?
૭. સંસારમાં કયાંય સુખ નથી તે કઈ રીતે સમજી શકાય છે ?
૮. દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ પારમાર્થિક તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતોને હૃદયગત થવામાં કઈ રીતે બાધક બને છે ?
૯. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને સમજીને હૃદયગત કરવા માટે વીતરૂગી દેવ-ગુરુ પ્રત્યેની પરમ દૈન્યતાની ઓછાઈ દૂર કરવી શા માટે જરૂરી છે ?
૧૦. ઉત્તમ પ્રકરના ભાવશાસ્ત્રને ધારણ કરવું એટલે શું ?
૧૧. કાંઈપી ભાવના આત્મહિતમાં કઈ રીતે બાધારૂપ છે ?
૧૨. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત ન થવામાં કાંઈપી ભાવનાની શી ભૂમિકા છે ?
૧૩. કૈલિષી ભાવના ઘસવનાર જીવનું સ્વરૂપ સમજાવો ?
૧૪. શા માટે કૈલિષી ભાવના ઘસવનારો જીવ 'હું પરમાત્મા છું' જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કસી શકતો નથી ?
૧૫. આભિયોગિકી ભાવનાવાળો જીવ કેવો હોય છે ?
૧૬. 'હું પરમાત્મા છું' સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે આભિયોગિકી ભાવના કઈ રીતે અડચણારૂપ છે ?
૧૭. આભિયોગિકી ભાવના કઈ રીતે અટકવી શકાય છે ?
૧૮. આસુષી ભાવનાવાળો જીવ કેવો હોય છે ?
૧૯. 'હું પરમાત્મા છું' જેવા સિદ્ધાંતને હૃદયગત કરવા માટે આસુષી ભાવના ટાળવી શા માટે જરૂરી છે ?
૨૦. આસુષી ભાવનાનો અભાવ કઈ રીતે થઈ શકે છે ?
૨૧. સંમોહિની ભાવનાવાળો જીવ કેવો હોય છે ?
૨૨. આત્મહિત માટે સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ શા માટે આવશ્યક છે ?
૨૩. સંમોહિની ભાવનાનો અભાવ કઈ રીતે કસી શકાય છે ?
૨૪. કઈ પ્રકરની કુત્સિત ભાવનાનો કઈ પ્રકરની ઉત્તમ ભાવના વડે અભાવ થાય છે ?
૨૫. બધા તાળાની એક જ ચાવી એટલે શું ? તત્ત્વજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો હૃદયગત કરવા માટે તે કઈ છે ?

This document was created with Win2PDF available at <http://www.win2pdf.com>.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.